

Het samengaan van mens en technologie bij Bruno Latour

Op 9 oktober 2022 overleed Bruno Latour, een zeer invloedrijke socioloog en wetenschapsfilosoof, die zich intensief heeft beziggehouden met de plaats van de technologie en haar invloed op de moraliteit in het weefsel van de samenleving. In deze bijdrage vat de auteur deze specifieke kijk op technologie samen.

Richart Huijzer

Daar waar iemand als Paul Ricoeur ons liet zien dat onze identiteit ontstaat, gedragen wordt en ook voortdurend verandert in de relaties die wij aangaan met andere personen, gaat Latour een stap verder. Hij stelt dat ook de dingen ons leven bepalen. Dat wil zeggen dat een hijskraan, een koksme of een schroevendraaier een even grote invloed hebben op wie wij zijn of worden als onze medemensen. Dit heeft Latour beschreven in zijn actor-netwerktheorie (ANT): alle actoren zijn gelijk, er valt geen onderliggende culturele of natuurlijke verklaring of diepste grond van ons bestaan te identificeren. Er zijn dus voor Latour geen essenties, natuurwetten of culturele begrippen als macht, evolutie of God die als een dragend concept kunnen dienen van waaruit de wereld en de mens verklaard kunnen worden. Dus een psychoanalyticus die alles wil begrijpen en verklaren vanuit verdrongen lusten en trauma's of een politicus die de samenleving ziet als het product van klassenstrijd denkt volgens Latour te beperkt en eenzijdig. En zo is het ook voor de zogenaamde natuurwetten.

Kortom: er bestaan voor Latour geen zogenoemde macroverklaringen. Geen enkele wetenschappelijke uitspraak over 'de natuur' of 'de cultuur' is te herleiden tot een feit dat ergens in de wereld op ons ligt te wachten tot het ontdekt wordt. De kern van zijn denken wordt gevormd door de actor-netwerktheorie, dat wil dus zeggen: in het voortdurende samenspel van mensen en dingen. Er zijn slechts actoren – mensen en dingen – die in een nooit eindigend proces andere actoren in stand houden, veranderen of vernietigen. De realiteit bestaat voor Latour uit steeds op elkaar inwerkende ketens van deze actoren die in een oneindig netwerk met elkaar verbonden zijn.¹

Zwarte doos

Is er in Latours denken eigenlijk nog wel wetenschap mogelijk, als de werkelijkheid inderdaad bestaat uit niet meer dan netwerken van actoren die allemaal even zwaar wegen en evenveel bestaansrecht hebben? De deur naar een compleet relativisme staat zo toch wel wagenwijd open. En inderdaad

klinkt Latours actor-netwerktheorie op het eerste gezicht wel wat bizar, want de wet van de zwaartekracht is toch – om maar iets te noemen – wel evident. Zijn theorie leidt ertoe dat ook erkende wetenschappelijke feiten en theorieën alleen geldig zijn binnen een bepaald netwerk van actoren. Dat is nogal een claim. Immers, als ik in een vliegtuig stap, moet ik ervan verzekerd zijn dat de wetten van de

Er bestaan voor Latour geen zogenoemde macroverklaringen

aerodynamica samen met de technologie van het toestel mij – ongelukken daargelaten – veilig van A naar B brengen, en ik moet erop kunnen vertrouwen dat ik veilig over een brug kan fietsen, omdat de constructie van draagkabels, bogen, tuien en trekbanden is gebaseerd op natuurkundige wetten. Die wetten lijken dus echt universeel en waar, want we bouwen erop – letterlijk.

Latour is dan ook regelmatig beschuldigd van relativisme. Dat is begrijpelijk, want voor Latour is de geldingskracht van een wetenschappelijke theorie inderdaad verbonden met het aantal menselijke en niet-menselijke actoren dat zich eraan verbindt. Feiten zijn voor Latour, zoals gezegd, geen substantiele kernen van waarheid die ergens op ons liggen te wachten om ontdekt te worden, maar producten van een actornetwerk.

Latour was zich er uiteraard van bewust dat we ons in de praktijk wel degelijk op feiten en wetten verlaten. Daarom ontwikkelde hij de gedachte van de zogenaamde ‘zwarte dozen’. Een zwarte doos is een gestolde actor die zeer succesvol is, doordat zoveel menselijke en niet-menselijke actoren zich eraan hebben verbonden dat het bestaan ervan door talloze ervaringen duurzaam gestabiliseerd is. Ze wordt dan een actor die zich heeft ontwikkeld tot een standaard. Een feit of een natuurwet is dus voor Latour een zo onwaarschijnlijk succesvolle actor, dat die staat als een stevig huis dat niet snel omvalt, maar uiteraard nog wel kan worden bevroegd en getoetst door andere actoren.

Sociale en morele rol van technologie

Latour heeft grote waardering voor technologische ontwikkelingen. Hij is overtuigd van de wederkerige invloed van mens en techniek; beide zijn actoren in het netwerk van vele actoren. Zo beïnvloedt een technisch artefact het denken en handelen van mensen. Latour noemt het voorbeeld van een sleutel in een hotel. Aan dergelijke sleutels werd een relatief zwaar object vastgemaakt dat erg onhandig is om in je zak of tas mee te dragen. De introductie van deze doodsimpele vernieuwing in de hotelbranche zorgde ervoor dat eerdere oproepen om de sleutel bij het verlaten van het hotel in te leveren, ineens wel werden nagekomen. Ons gedrag wordt door dergelijke technische ontwikkelingen beïnvloed. Ze creëren een vorm van moraliteit door ons een min of meer dwingende handeling op te leggen. De norm wordt: 'Als ik het hotel verlaat, moet ik de sleutel inleveren.' Vóór de invoering van deze kleine technische innovatie was die norm veel moeilijker in te slijpen.

Latour heeft grote waardering voor technologische ontwikkelingen

Dit is een prachtig, simpel voorbeeld van de actor-netwerktheorie dat laat zien dat niet alleen andere mensen, maar ook de dingen ons leven bepalen. Het is ook een mooi voorbeeld van een zwarte doos, omdat we niet meer stilstaan bij het wordingsproces van de actor 'sleutel' en de invloed op ons gedrag. Het is, zoals Latour zelf opmerkt: 'As if we might call technology the moment when social assemblages gain stability by aligning actors and observers. Society and technology are not two ontologically distinct entities but more like phases of the same essential action' (Latour, 1991, p. 129). Voor Latour is technologie dan ook nooit slechts een middel in de handen van mensen. De relatie tussen techniek en mens is altijd wederkerig en een ontmoeting van gelijke actoren. Beide vormen ook de moraal. Een verkeersdrempel is bijvoorbeeld intrinsiek moreel,

maar we beseffen dat vaak nog niet. Latour: 'We would take a giant step forward if only we would recognize that a substantial part of our everyday morality rested upon technological apparatuses' (Latour, 2002, p. 253).

Latour en spiritualiteit

Latour heeft ook op het gebied van religie veel gepubliceerd. Wie benieuwd is hoe Latour – die zichzelf als een vroom katholiek beschouwde – spiritualiteit en geloof in zijn denken integreerde, moet wel bereid zijn mee te gaan in de typisch latouriaanse wijze van denken. Omdat de hele wereld te beschouwen is als een netwerk van wederzijds afhankelijke actoren en geen enkele actor substantie heeft, kan dat dus ook voor het geloof niet zo zijn. Maar geloof kan desondanks als een 'engel' functioneren, die ons helpt om in harmonie te leven. Zie het als een krachtige zwarte doos die alleen haar waarde behoudt als die wordt erkend, doorleefd en wordt doorgegeven in een netwerk van actoren: 'The only way to understand stories such as that of the Annunciation is to repeat them, that is to utter again a Word which produces into the listener the same effect' (Herrnstein Smith, 2016, p. 338). Dus door, zoals Latour het zelf omschreef, in de ontmoeting met de ander te zeggen 'I am your Gabriel' (Herrnstein Smith, 2016, p. 338).

Dr. R. Huijzer was tot voor kort geestelijk verzorger en medisch ethicus in het Radboudumc te Nijmegen.
E-mail: richart.huijzer@radboudumc.nl.

Noten

1. Met dank aan Kleinheerenbrink (2022).

Literatuur

- Herrnstein Smith, B. (2016). Antropotheology: Latour speaking religiously. *New Literary History*, 47 (2/3), 331-351.
- Kleinheerenbrink, A. (2022). *De constructie van de wereld. De filosofie van Bruno Latour*. Boom.
- Latour, B. (1991). Technology is society made durable. *Sociological Review*, 38 (1).
- Latour, B. (2002). Morality and technology. *Theory, Culture and Society*, 19 (5/6), 247-260.